

Erikas Kaukas*

Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija

Baltijos šalių saugumizavimas: Rusijos užsienio reikalų ministro Sergejaus Lavrovo retorikos analizė

Šio straipsnio tikslas – analizuojant Rusijos užsienio reikalų ministro Sergejaus Lavrovo viešąją retoriką 2008–2017 metais atskleisti Baltijos šalių saugumizavimo temas, intensyvumą ir priežastis. Dabartiniai dvišaliai Rusijos ir Baltijos valstybių santykiai yra priešiški – dažnai naudojama abipusė kritika, girdima agresyvi retorika iš Rusijos pusės, o Baltijos šalių vykdoma saugumo politika Rusijoje dažnai vertinama kaip grėsmė jos nacionaliniam saugumui. Šio tyrimo rezultatai leidžia identifikuoti viešai deklaruojamus Rusijos interesus ir jų pokytį Baltijos šalių atžvilgiu ir įvertinti Baltijos šalių svarbą bendroje Rusijos užsienio ir saugumo politikoje. Šiam moksliniam tyrimui teorinį pagrindą suteikia konstruktyvizmo teorija. Remdamasis šia teorija autorius parengė Baltijos šalių saugumizavimo tyrimo modelį, kuris padeda atskleisti, kokiame kontekste Baltijos šalys yra minimos dažniausiai, ir įvertinama, kokių tikslų yra siekiama saugumizuojant Baltijos šalis.

Įvadas

Žlugus Sovietų Sąjungai ir pasibaigus Šaltajam karui saugumo situacija posovietiniame regione dar kurį laiką išliko gana įtempta. Nepaisant to, šis istorinis ir geopolitinis lūžis žymėjo tiek tautinį atgimimą, tiek demokratijos sklaidą visose nepriklausomybę atgavusiose posovietinėse valstybėse, įskaitant ir Rusiją. Kartu buvo tikima, kad Rusija, pasirinkusi liberalios demokratijos kelią, taps stabilia, prognozuojama ir regioninę saugumą užtikrinančia valstybe. Tačiau po Sovietų Sąjungos žlugimo Rusija ekonomiškai ir politiškai susilpnėjo, o šalies karinė galia akivaizdžiai sumažėjo. Tiek visuomenė, tiek politinis elitas nebuvo patenkinti susiklosčiusia padėtimi, atsirado noras atgauti prarastą sovietinių laikų galią ir atsikovoti įtaką tarptautinėje sistemoje. Atitinkamai Rusijos užsienio ir saugumo politika pasidarė revanšistinė, o įtakos išsaugojimas ir jos plėtra posovietiniame regione, taip pat ir Baltijos valstybėse, buvo vienas svarbiausių Rusijos užsienio politikos siekių.

*Dr. mjr. Erikas Kaukas – Krašto apsaugos ministerijos Euroatlantinio bendradarbiavimo grupės patarėjas ir Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademijos Politikos mokslų katedros lektorius. Adresas korespondencijai: Šilo 5A, 10322 Vilnius, tel. 8-5-210 3582, el. p. ekaukas@yahoo.com

Šiandieninės Rusijos užsienio ir saugumo politikos pagrindai buvo pradėti formuoti 2003 metų viduryje. Tam reikšmingą įtaką turėjo tuometio Rusijos prezidento Vladimiro Putino vykdytų ekonominių reformų teigiami rezultatai. Sustiprėjusi Rusijos ekonomika sudarė sąlygas formuoti stiprėjančiam siekiui atkurti istorinę valstybės didybę ir pakeisti nuo 1991 metų nusistovėjusį silpnos ir pažemintos regioninės reikšmės valstybės įvaizdį. Be to, Rusijos užsienio ir ypač saugumo politikos pokyčiams didelę įtaką turėjo 1999 metais prasidėjusi ir 2004 metais pagreitį įgavusi NATO plėtra į Rytus. Rusijos valdžia šią NATO plėtrą įvertino kaip NATO siekį „išplėšti“ posovietines valstybes iš Rusijos strateginės interesų zonos. Neatsitiktinai Rusija ir šiandien siekia, kad tarptautinė bendruomenė, ypač didžiosios valstybės, pripažintų jos teisę į išskirtinių interesų zoną, kuriai ji pirmiausia priskiria posovietinę erdvę¹.

Vienas iš svarbiausių Rusijos užsienio ir saugumo politikos tikslų jos varkarine kryptimi – pakeisti strateginę situaciją Baltijos šalių regione savo naudai. Siekdama to Rusija vykdo intensyvią agresyvaus pobūdžio diplomatinę, informacinę, kibernetinę, ekonominę, energetinę ir netgi karinę veiklą. Be to, ji naudoja griežtus, dažnai agresyvaus ir grasinamojo pobūdžio politinius pareiškimus, nukreiptus prieš Baltijos valstybes. Galima teigti, kad šie veiksmai atspindi Rusijos valdžios nekintamą požiūrį – Baltijos šalys priklauso išskirtinai Rusijos interesų zonai.

Verta atkreipti dėmesį, kad pagrindiniuose Rusijos saugumo ir gynybos politiką apibrėžiančiuose dokumentuose – Nacionalinio saugumo strategijoje, Užsienio politikos koncepcijoje ir Karinėje doktrinoje – Baltijos šalys nėra išskiriamos kaip atskiras tarptautinės sistemos dėmuo. To priežastimi galėtų būti tai, kad, pirma, Lietuva, Latvija ir Estija yra per mažos, kad galėtų turėti realią įtaką Rusijos vidinei ir išorinei politinei elgsenai ir, antra, Baltijos šalys vertinamos kaip didesnių daugiašalių tarptautinių darinių, tokių kaip ES, NATO, ESBO ar JT, dalis. Taigi, nors Baltijos šalims Rusija yra pats svarbiausias dėmuo formuojant savo užsienio, saugumo ir gynybos politiką, Rusijai Baltijos šalys, kaip atskiros tarptautinės sistemos elementai, nėra labai reikšmingos. Tačiau labai tikėtina, kad Rusijai šis regionas svarbus istoriniu (kaip priklausęs carinei Rusijai ir Sovietų Sąjungai) ir geostrateginiu (kaip NATO ir ES dalis, esanti Rusijos kaimynystėje) kontekstu.

Rusijos, kaip ir bet kurios kitos valstybės, išorinės ir vidinės grėsmės, įvairiais priklausomybės ryšiais persipindamos su šalies tarptautiniais santy-

¹ Lietuvos Respublikos valstybės saugumo departamentas ir Antrasis operatyvinių tarnybų departamentas prie Krašto apsaugos ministerijos (2018), *Grėsmių nacionaliniam saugumui vertinimas*, p. 8, <https://www.vsd.lt/wp-content/uploads/2018/03/LTU.pdf>

kais, nacionaliniais gynybiniais pajėgumais, ekonomika, energetika, kultūra ir kitomis sritimis, daro atitinkamą poveikį šalies užsienio ir saugumo politikai. Šis poveikis priklauso ir nuo *de facto* įvykių, ir nuo jų kryptingų interpretacijų (pavyzdžiui, karinės agresijos rizikos ir grėsmių tikimybės ir (ar) pasekmių išaiškinimo), kurios paprastai formuojamos daugelyje skirtingų diskursų. Kuriant viešą saugumo diskursą dalyvauja daugybė skirtingų veikėjų (politikos, mokslo, visuomenės, kariuomenės, gynybos pramonės, žiniasklaidos ir t. t.). Šiame darbe yra apsiribojama pagrindiniu Rusijos užsienio politikos vykdytoju – Rusijos užsienio reikalų ministru Lavrovu. Diskurso analizei atlikti pasirinkta šio ministro retorika, atsižvelgiant į tai, kad jis yra daugiausiai užsienio politikos klausimais komunikuojantis Rusijos valdžios atstovas. Rusijos užsienio reikalų ministras taip pat formuoja ir vykdo šalies saugumo politiką, disponuoja specifine ir slapta informacija, daro įtaką visuomenės nuomonės formavimuisi ir turi tam tikrą visuomenės pasitikėjimo kreditą.

Šio darbo tikslas – analizuojant Rusijos užsienio reikalų ministro Lavrovo viešąją retoriką 2008–2017 metais atskleisti Baltijos šalių saugumizavimo temas, intensyvumą ir priežastis. Tyrimo rezultatai leidžia atskleisti Rusijos interesus ir jų pokytį Baltijos šalių atžvilgiu ir įvertinti Baltijos šalių svarbą bendroje Rusijos užsienio ir saugumo politikoje. Be to, ši analizė leidžia įvertinti, kaip pagrindiniai Rusijos užsienio politikos tikslai atsiskleidžia per viešą retoriką ir kokį vaidmenį šiame kontekste atlieka Baltijos šalys. Šioje studijoje daroma prielaida, kad viešai deklaruojama politika atspindi Rusijos užsienio ir saugumo politikos prioritetines kryptis ir atskleidžia valstybės poziciją kitų tarptautinės sistemos subjektų, taip pat ir Baltijos valstybių, atžvilgiu.

Šiam moksliniam tyrimui teorinį pagrindą suteikia konstruktyvizmo teorija. Ši teorija pasirinkta dėl socialinio požiūrio į tarptautinius santykius, aiškinančio, kad valstybės užsienio ir saugumo politika priklauso ne tiek nuo išorinių struktūrinių tarptautinės sistemos veiksnių, kiek nuo politiką formuojančio subjekto. Tai suteikia tyrimui naują požiūrį į Rusijos užsienio ir saugumo politikos formavimo procesą ir leidžia įvertinti Rusijos interesus Baltijos šalių atžvilgiu iš Rusijos politikos formuotojų perspektyvos.

1. Saugumo samprata konstruktyvizmo teorijoje

Konstruktyvistinėje teorijoje svarbiausiu teiginiu reikėtų laikyti mintį, kad realybė yra socialiai konstruojama², o socialinį pasaulį konstruoja įvairaus statuso individai ar individų grupės. Taigi konstruktyvizmas leidžia paaiškinti, kodėl vieno ar keleto veikėjų interesai ir preferencijos gali daryti įtaką šalies užsienio ir saugumo politikai. Remiantis konstruktyvizmu, svarbiausiu saugumo elementu yra laikomas veikėjas, nurodantis, kas turi tapti grėsmės šaltiniu ir saugomu objektu³. Šis veikėjas konstruktyvistinėje prieigoje paremtoje analizėje tampa esminiu elementu, t. y. jis tampa saugumizuojančiuoju. Identifikuodamas grėsmės šaltinį ir saugumo objektą jis neišvengiamai virsta jo paties formuojamo saugumo dalimi. Todėl galima teigti, kad grėsmės *per se* neturi reikšmės saugumo politikos formavimui, kol sprendimų priėmėjas ar individas, turintis oficialią ar neoficialią įtaką visuomenės nuomonės, viešai neigarsina saugumo problemos. Remiantis šiuo požiūriu, svarbi ne tiek potencialių grėsmių, kiek jų viešinimo analizė.

Konstruktyvizmo atstovai ypač didelį dėmesį skiria identitetui. Pasak jų, valstybė ir jos interesai yra socialinio identiteto rezultatas, t. y. interesai nėra duotybė, jie apibrėžiami konkrečiame socialiniame kontekste. Anot Michaelo Barneto, saugumo suvokimas kyla ne iš materialijų veiksmų (valstybių galios skirtumo), o iš idėjinių ir socialinių konstrukčių (skirtingų valstybių įsitikinimų)⁴. Pagal konstruktyvistus, grėsmių ir saugumo suvokimas priklauso nuo vertybių, kolektyvinių idėjų, kultūros ir subjektų tarpusavio sąveikos⁵. Remiantis tokia konstruktyvistine logika, galima būtų teigti, kad Rusijos ar Baltijos šalių karinė galia *per se* nėra grėsmės šaltiniai. Problema ne Rusijos ir Baltijos šalių galios disbalansas, o tai, kad Rusija vertina Baltijos šalis per identiteto skirtingumo ir panašumo santykį, kuri formuoja tautinės idėjos samprata ir istorinis kontekstas. Taigi remiantis konstruktyvistų prielaidomis, galima konstatuoti, kad tapatybių konfliktas formuoja Rusijos režimo valdžios interesus bei preferencijas ir atitinkamai politinę elgseną Baltijos šalių atžvilgiu.

Žvelgiant iš konstruktyvizmo paradigmos vienos iš atšakų – saugumiza-

² Jakniūnaitė, D. (2000), „Naujausios tendencijos tarptautinių santykių teorijoje: konstruktyvizmas, postmodernizmas ir virtualizmas“, *Politologija* 20, p. 52–88.

³ Janeliūnas, T. (2007), *Komunikacinis saugumas*, Vilnius: VU leidykla, p. 12–13.

⁴ Barnett, M. (2003), „Alliances, Balances of Threats, and Neorealism“, in Vasquez, E., ed., *Realism and the Balancing of Power*, N. J.: Prentice Hall, p. 222–249.

⁵ Agius, Ch. (2013), „Social Constructivism“, in Collins, A., ed., *Contemporary Security Studies*, 3rd edition, Oxford University Press, p. 87–103.

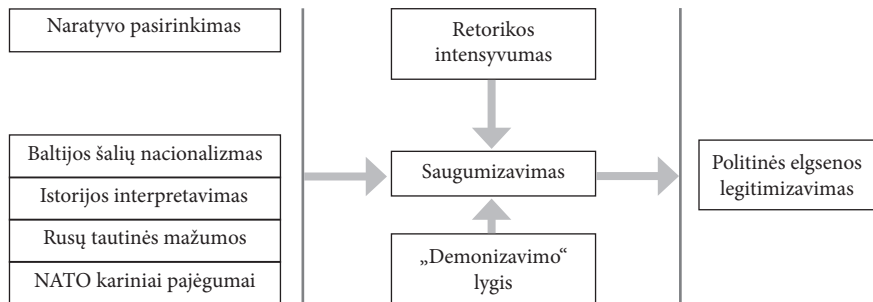
vimo teorijos – perspektyvų, „saugumas“ vertinamas ne kaip nepriklausomas ir savaime suvokiamas fenomenas, bet kaip tam tikro socialinio proceso rezultatas, kurio metu tam tikros problemos, rūpesčiai ar pavojai per kalbos aktą virsta saugumo problemomis. Kopenhagos taikos tyrimų instituto mokslininkas Ole Wæveris taip apibendrina saugumizavimo teoriją:

Kas yra saugumas? Remiantis lingvistinėmis teorijomis, „saugumą“ mes galime vertinti kaip kalbos aktą. Tokiu atveju, pats žodžio „saugumas“ ištartimas tampa aktu. Valdžios atstovas, išsardamas žodį „saugumas“, perkelia konkrečią problemą į ypatingą sritį ir todėl turi ypatingą teisę panaudoti visas, jo nuomone, reikalingas priemones, kad galėtų tą problemą išspręsti⁶.

Taigi Rusijos užsienio reikalų ministras ir (ar) kiti aukštieji valstybės pareigūnai viešai kalbėdami apie įvykius ir procesus, keliančius grėsmę rusų tautai, juos saugumizuoja, t. y. grėsmingas kalbėjimas apie nebūtinai grėsmingus dalykus konstruoja saugumo problemas. Viešas saugumo problemos identifikavimas (naratyvo pasirinkimas), retorikos intensyvumas (paminėjimo dažnumas) ir „demonizavimo“ lygis (paminėjimas neigiamame kontekste) legitimizuoja politinius sprendimus, reikalingus sprendžiant suformuotas saugumo problemas. Tai reiškia, kad siekiant pašalinti sukonstruotas saugumo problemas yra leidžiama imtis ypatingų, už įprastos politinės elgsenos ribų išeinančių priemonių. Norint tam tikrus įvykius ar procesus įvardyti kaip saugumo problemas, pirmiausia reikia jas sužadinti, t. y. jas reikia iškomunikuoti. Atitinkamai grėsmių pobūdis ir lygis priklauso nuo to, kaip intensyviai ir kaip neigiamai vienas ar kitas naratyvas įvardijamas (1 paveikslas). Todėl galima konstatuoti, kad saugumo politika yra reguliuojama ir priklausoma nuo saugumizuojančiojo subjekto preferencijų ir interesų. Anot mokslininkės Dovelės Jakniūnaitės, nėra jokios prasmės ginčytis, ar saugumas vertinamas objektyviai ar ne, prasmingiau yra suprasti saugumo konstravimo procesą⁷.

⁶ Wæver, O. (1995), „Securitization and Desecuritization“, in Lipschutz, R., ed., *On Security*, New York: Columbia University Press, p. 55.

⁷ Jakniūnaitė, D. (2014), „Kritinės saugumo studijos XXI amžiuje: kur kreipti Lietuvos saugumo politikos tyrimus?“, *Lietuvos metinė strateginė apžvalga*, 2013–2014, 12 t., p. 31–50.

1 pav. Baltijos šalių saugumizavimo mechanizmas⁸

Remiantis saugumizacijos teorijos prielaidomis, saugumo politiką formuojantys veikėjai, priklausomai nuo grėsmės šaltinio ir saugomo objekto, gali būti įvairūs: interesų grupės, politiniai lyderiai, biurokratai. Valstybės lygmeniu saugumo ir gynybos politiką formuojantis ir vykdomas veikėjas yra valstybės valdžia: prezidentas, parlamentas ir vyriausybė. Tačiau vienas svarbiausių valstybės veikėjų, turinčių visuomenės pasitikėjimą įgyvendinant valstybės užsienio ir saugumo politiką, yra užsienio reikalų ministras. Jo pasisakymai apie vieną ar kitą problemą ją gali transformuoti į saugumo problemą. Tai leistų legitimizuoti sprendimus, reikalingus problemai spręsti, t. y. panaudoti ypatingas priemones, pavyzdžiui, valstybės išteklių persikirstymas ar politinės elgsenos keitimas. Todėl šiame darbe Baltijos šalių saugumizavimo analizei pasirinkta Rusijos užsienio reikalų ministro retorikos analizė.

2. Rusijos užsienio ir saugumo politika Baltijos šalių atžvilgiu

Užsienio politikos tikslų ir siekių identifikavimas leidžia (iki tam tikro lygio) prognozuoti šalies elgseną tarptautinėje sistemoje, padeda nustatyti politinius prioritetus ir suteikia galimybę suprasti, kokias priemones šalis gali panaudoti politiniams tikslams pasiekti. Išanalizavus ir įvertinus Rusijos užsienio politikos interesus Baltijos šalių atžvilgiu, galima iš dalies prognozuoti Rusijos elgseną šio regiono atžvilgiu. Tačiau šias prognozes reikėtų vertinti rezervuotai, nes Rusijos užsienio politika pasižymi oportunistine elgsena, kurios tikslas - išnaudoti netikėtai atsiradusias galimybes ir įgauti pranašumą netikėtai (iš anksto nesuplanuotais) sprendimais.

⁸ Parengta autoriaus.

Remiantis Lietuvos saugumo tarnybų atliktu grėsmių nacionaliniam saugumui vertinimu, Rusijos užsienio politikos esminiai tikslai yra dvejopi: (1) atkurti didžiosios galybės statusą ir užsitikrinti vieną svarbiausių vaidmenų tarptautinėje politikoje, (2) atkurti visišką dominavimą posovietinėje erdvėje, kurią Rusija priskiria savo išskirtinių interesų sferai⁹. Anot politologės Jakniūnaitės, posovietinio regiono, taip pat ir Baltijos valstybių, priskyrimas sau [Rusijai] remiasi ne tik istoriniais, bet ir geopolitiniais, ekonominiais argumentais, taip pat „savininkišku“ šių teritorijų suvokimu¹⁰. Tačiau Baltijos šalys yra vienintelės iš posovietinių valstybių, kurios niekada nerodė noro jungtis į Rusijos siūlomus integracinius projektus, ir vienintelės iš jų tapo ES ir NATO narėmis. Rusijos politinis elitas suvokia šį išskirtinumą ir dėl to santykiu su Baltijos šalimis yra kitoks, nei su kitomis posovietinėmis valstybėmis¹¹.

Rusijos santykių su Baltijos valstybėmis plėtojimuisi poveikį daro keletas svarbių veiksnių. Visų pirma, santykinis ir struktūrinis galios disbalansas tarp Rusijos ir Baltijos šalių. Antra, Baltijos šalių atsiskyrimas nuo Rusijos įtakos sferos ir tapimas Vakarų dalimi. Trečia – geopolitinė sankloda: geografinis artumas, ekonominiai, energetiniai ir sociokultūriniai saitai bei istorinė praeitis. Visi šie veiksniai atspindi šalių tapatybių konfliktą ir atitinkamai formuoja abiejų šalių užsienio ir saugumo politikos dienotvarkės gaires.

Galima konstatuoti, kad dabartiniai dvišaliai Rusijos ir Baltijos valstybių santykiai yra priešiški – dažnai naudojama abipusė kritika, girdima agresyvi retorika iš Rusijos pusės, o Baltijos šalių vykdoma saugumo politika Rusijoje vertinama kaip tiesioginė grėsmė jos nacionaliniam saugumui. Esminiai dvišalių santykių iššūkiai – Baltijos valstybių karinio ir energetinio saugumo siekiai, skirtingo istorijos interpretavimo klausimai ir rusakalbių padėtis Baltijos šalyse – nesikeičia ilgus metus ir nėra sprendžiami dvišalių santykių lygmeniu. Verta pastebėti, kad dažniausiai Baltijos valstybių ir Rusijos santykių probleminiai aspektai bandomi spręsti įvairių tarptautinių organizacijų lygiu.

Rusijos politologas Dmitrijus Treninas taip apibendrina Rusijos interesus Baltijos valstybėse: Rusija stengiasi neleisti dislokuoti NATO infrastruktūros Baltijos valstybėse, siekia priversti Latviją ir Estiją sumažinti reikalavimus, svarstant pilietybės suteikimo rusų tautybės asmenims klausimą, ir ginti istorinę Sovietų Sąjungos naratyvą, susijusį su jos pastangomis išvaduoti Europą nuo

⁹ Lietuvos Respublikos valstybės saugumo departamentas ir Antrasis operatyvinių tarnybų departamentas prie Krašto apsaugos ministerijos (2018), *Grėsmių nacionaliniam saugumui vertinimas*, p. 5, <https://www.vsd.lt/wp-content/uploads/2018/03/LTU.pdf>

¹⁰ Jakniūnaitė, D. (2013), „Baltijos valstybės ir Rusija: liminali dvišalių santykių būseną“, *Politologija* 3 (71).

¹¹ *Ten pat.*

nacionalizmo¹². Galima teigti, kad Rusijos interesai Baltijos šalių atžvilgiu yra tiek dvišalio, tiek regioninio pobūdžio, apimantys ekonominę, sociokultūrinę ir ypač energetinio bei karinio saugumo sritis. Įvertinus Rusijos užsienio politikos tikslus, dvišalių santykių būklę ir Rusijos interesus Baltijos šalių atžvilgiu, galima prognozuoti, kad Rusijos elgsena visais lygiais – nacionaliniu, regioniniu ir globaliu – trumpojo laikotarpio perspektyvoje (iki dabartinio Rusijos prezidento Putino kadencijos pabaigos) išliks agresyvi ir ekspansionistinė. Rusija ir toliau sieks didinti įtaką savo interesų sferose naudodama konfrontacinę politiką ir karines priemones.

3. Lavrovo retorikos analizė

Šiame darbe siekiant įvertinti Baltijos šalių saugumizavimo temas, intensyvumą ir priežastis, atliekama Rusijos užsienio reikalų ministro Lavrovo retorikos analizė. Šiuo tikslu tyrime buvo taikomas kiekybinio diskurso analizės metodas, kuris leido išanalizuoti didelį kiekį diskurso medžiagos, susijusios su Baltijos šalių identiteto konstravimu Rusijos užsienio politikos kontekste. Tyrimui reikalingi duomenys (visos Lavrovo viešos kalbos, interviu ir straipsniai) surinkti iš oficialaus Rusijos užsienio reikalų ministerijos tinklalapio¹³. Remiantis surinktais empiriniais duomenimis (imtis – 2 911 685 žodžiai), darbe pateikiamos išvalgos ir atliekami apibendrinimai apie Baltijos šalių saugumizavimo dinamiką.

Lavrovo pasirinkimą šiai analizei lėmė keletas veiksnių: pirma, Lavrovas yra Rusijos politinio elito atstovas, turintis didelę įtaką formuojant, organizuojant, koordinuojant ir įgyvendinant šalies užsienio ir saugumo politiką, ir, antra, Lavrovo viešuose pasisakymuose, palyginus juos su Putino ar kitų aukštųjų Rusijos pareigūnų retorika, yra skiriama kur kas daugiau dėmesio Rusijos užsienio ir saugumo politikai Baltijos šalių, NATO ir ES atžvilgiu.

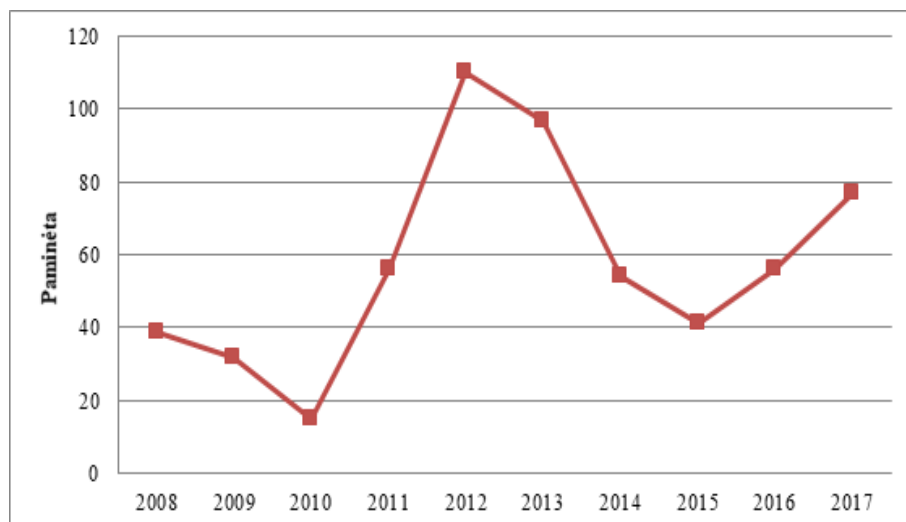
Šiai analizei pasirinkta Lavrovo viešoji retorika Baltijos šalių atžvilgiu per dešimties metų laikotarpį (2008–2017 metais). Šio laikotarpio pasirinkimas grindžiamas dviem pagrindiniais motyvais: pirma, šalies užsienio ir saugumo politika geriau atsispindi ilguoju laikotarpiu ir, antra, 2008 metais Rusija pradėjo praktiškai įgyvendinti savo ekspansionistinę politiką (Rusijos karas su Sakartvelu ir oficialiai pradėta Rusijos ginkluotųjų pajėgų transformacija).

¹² Trenin, D. (2011), „Russian Policies toward the Nordic-Baltic Region“, in Nurick, R., Nordenman, M., ed., *Nordic-Baltic Security in the 21st Century. The Regional Agenda and the Global Role*, Atlantic Council, p. 47.

¹³ <http://www.mid.ru>

Lavrovo retorikos analizė atliekama naudojant Lavrovo viešus pasisakymus, interpretuojant juos Baltijos šalių ir Rusijos santykių plotmėje. Lavrovo diskurso analizės objektas – Baltijos valstybių saugumizavimas. Ypatingas dėmesys Lavrovo diskurso analizėje yra skiriamas turiniui ir raiškai, t. y. kaip dažnai ir kokiame kontekste yra minimos Baltijos šalys.

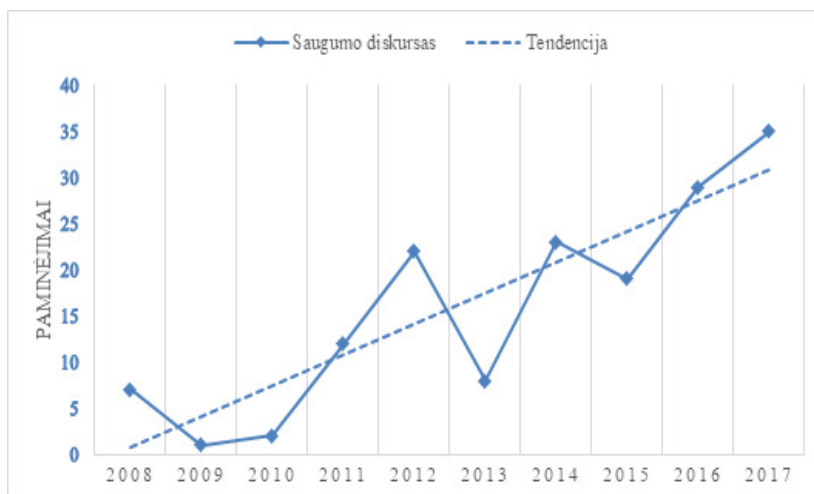
2008–2017 metais Lavrovas savo oficialių pasisakymų metu žodžius „Baltija“, „Lietuva“, „Latvija“, „Estija“ ir šių žodžių skirtingas gramatines formas paminėjo 577 kartus (2 paveikslas). Visos Lavrovo retorikos imtyje tai neatrodo labai reikšminga – tik 0,2 proc. iš viso diskurso. Iš 2 paveikslas matyti, kad Baltijos šalys rečiausiai buvo minimos 2010 metais, o dažniausiai – 2012 metais. 2012 metais Baltijos šalių minėjimo dažnis išaugo dėl tuo metu vykusių dažnesnių, nei įprastai, dvišalių susitikimų. Nors šių susitikimų metu nebuvo vengiama kalbėti apie problemines sritis, tačiau dažnesnis susitikimų skaičius visgi demonstravo tuo laikotarpiu gerėjančius diplomatinis santykius. 2008–2017 metais Baltijos šalys kaip regionas (neišskiriant atskirai valstybių) iš viso buvo paminėtos 294 kartus, Lietuva buvo paminėta 85 kartus, Latvija – 103 kartus, o Estija – 95 kartus. Visų trijų valstybių minėjimo dažnis buvo gana panašus, kas leidžia manyti, kad Rusija Baltijos valstybes vertina kaip vieną regioną. Visgi galima pastebėti, kad Latvija ir Estija buvo minimos šiek tiek dažniau nei Lietuva, o tai galimai suponuoja, kad Rusijos interesai Latvijos ir Estijos atžvilgiu sutapo labiau, nei Lietuvos atžvilgiu.

2 pav. Rusijos užsienio reikalų ministro Lavrovo viešų pasisakymų metu paminėtų žodžių „Baltija“, „Lietuva“, „Latvija“ ir „Estija“ skaičius¹⁴

¹⁴ Parengta autoriaus.

Į tyrimą neįtraukiant nereikšmingų, neutralių ir pozityvių Lavrovo pasisakymų apie Baltijos valstybes ir tyrimo imtį apribojant tik saugumo diskursu, galima konstatuoti, kad Baltijos šalių saugumizavimas nuo pat 2009 metų nuolat intensyvėjo ir 2017 metais pasiekė piką (3 paveikslas). Atkreiptinas dėmesys, kad 2013 metais negatyvių paminėjimų apie Baltijos šalis reikšmingai sumažėjo (nuo 15 iki 8 kartų), kai tuo pačiu metu neutralių ir pozityvių paminėjimų skaičius išaugo iki 81. Atlikus analizę, galima konstatuoti, kad tam didžiausios įtakos turėjo tai, kad nuo 2012 m. liepos 1 d. iki 2013 birželio 30 d. Rusija pirmininkavo Baltijos jūros valstybių tarybai. Atsižvelgiant į Lavrovo pasisakymų tendenciją, galima būtų prognozuoti, kad artimoje perspektyvoje Baltijos šalių saugumizavimas ir toliau augs, t. y. negatyvių paminėjimų apie Baltijos šalis skaičius augs apie 9 proc. per metus.

3 pav. Lavrovo pasisakymai apie Baltijos valstybes saugumo kontekste (atmetus nereikšmingus, neutralius ir pozityvius pasisakymus)¹⁵

Remiantis atliktos Lavrovo diskurso analizės rezultatais, galima daryti prielaidą, kad Rusijos užsienio politika Baltijos šalių atžvilgiu yra gana pasyvi (Baltijos šalys, lyginant su kitomis šalimis, buvo labai retai minimos) ir negatyvi (apytiksliai trečdalis Baltijos šalių paminėjimų (158 iš 577) buvo neigiamo pobūdžio). Verta paminėti, kad dažniausiai Baltijos šalys buvo minimos ne dvišaliame, o daugiašaliame – NATO, ES ar Baltijos jūros valstybių tarybos – kontekste. Kaip jau buvo minėta anksčiau, atlikta Lavrovo retorikos analizė taip pat atskleidžia Rusijos segmentuotą požiūrį į Baltijos šalis. Galima pastebėti, kad Rusijos

¹⁵ Parengta autoriaus.

užsienio reikalų ministras, kalbėdamas apie Baltijos šalis, gana aiškiai atskiria Lietuvą nuo Latvijos ir Estijos. Lietuva buvo dažniausiai įvardijama kaip viena iš trijų Baltijos šalių, labiausiai neigiamai nusiteikusi prieš Rusiją ir labiausiai linkusi bendradarbiauti su ES ir NATO. Lavrovo retorikoje Estija ir Latvija dažniausiai buvo neišskiriamos. Jam kalbant apie Latviją ir Estiją dominavo rusų mažumos klausimai. Šios dvi Baltijos valstybės dažniausiai buvo kritikuojamos dėl pilietybės nesuteikimo rusakalbiams gyventojams. Tokių temų skirtingumą, tikėtina, lemia skirtingas rusų tautinės mažumos pasiskirstymas Baltijos šalyse: Latvijoje rusų kilmės gyventojai sudaro apie ketvirtadalį¹⁶, o Lietuvoje – tik 4,5 proc.¹⁷ gyventojų. Todėl remiantis diskurso analizės rezultatais, galima teigti, kad Rusijos užsienio politika Baltijos šalių atžvilgiu nėra unifikuota – užsienio politikos tikslai Lietuvos atžvilgiu skiriasi nuo Rusijos užsienio politikos tikslų Latvijoje ir Estijoje.

4. Baltijos šalių saugumizavimo temos, intensyvumas ir priežastys

Analizuojant Baltijos šalių saugumizavimo temas paminėtini keli naratyvai, kurie dažniausiai kartojosi Lavrovo retorikoje: (1) skirtingas sovietinės istorijos interpretavimas; (2) Baltijos šalių nacionalizmas ir rusų tautinės mažumos padėtis Baltijos šalyse; (3) NATO karinių pajėgumų didinimas šalia Rusijos valstybės sienos (visos saugumizavimo temos pateiktos 1 lentelėje). Lavrovas viešai deklaruodamas apie, jo manymu, problemines sritis Baltijos šalyse sąmoningai ir turėdamas konkrečių intencijų bei motyvų konstruoja saugumo problemas, skirtas konkrečioms tikslinėms auditorijoms. Visus minimus naratyvus galima būtų priskirti socialiniam saugumo sektoriui, t. y. kolektyvinio (visuomenės) identiteto santykiui tarp Baltijos šalių ir Rusijos.

¹⁶ Pagal 2018 metų duomenis. Duomenys gauti iš Latvijos vyriausybės centrinės statistikos duomenų bazės, https://data.csb.gov.lv/pxweb/lv/iedz/iedz__iedzrakst/IRG080.px/table/tableViewLayout1?rxid=cd00d9dc-a4e4-4b85-a975-e8b416dee23e Pagal 2018 metų duomenis.

Duomenys gauti iš Estijos statistikos departamento, http://pub.stat.ee/px-web.2001/Dialog/varval.asp?ma=PO0222U&ti=POPULATION+BY+SEX%2C+ETHNIC+NATIONALITY+AND+COUNTY%2C+1+JANUARY%2E+ADMINISTRATIVE+DIVISION+AS+AT+01%2E01%2E2018&path=../I_Databas/Population/01Population_indicators_and_composition/04Population_figure_and_composition/&lang=1

¹⁷ Pagal 2018 metų duomenis. Duomenys gauti iš Lietuvos statistikos departamento, <https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize/>

1 lentelė. Pagrindinės Baltijos šalių saugumizavimo temos (2008–2017 metai)¹⁸

Metai	Pagrindinės Baltijos šalių saugumizavimo temos
2008	JAV planai dislokuoti priešraketinę sistemą (Baltijos šalys (toliau – BŠ, Lietuva)
	Rusų tautinės mažumos padėtis (Latvija)
	Istorinės praeities interpretavimas (Latvija)
	Neonacistiniai rusofobiniai judėjimai (Estija)
2009	Rytų partnerystės iniciatyva (BŠ)
2010	Rusų tautinės mažumos padėtis (BŠ, Latvija, Estija)
	Istorinės praeities interpretavimas (BŠ, Latvija, Estija)
2011	NATO planai ginti Baltijos valstybes ir Lenkiją (BŠ)
	Sovietinės okupacijos žalos atlyginimas (Lietuva)
	NATO karinių pajėgumų didinimas šalia Rusijos (Lietuva)
	Nepiliečių rusakalbių padėtis (Latvija ir Estija)
2012	Nepiliečių rusakalbių padėtis (BŠ, Latvija ir Estija)
	Sovietinės okupacijos žalos atlyginimas (BŠ, Lietuva)
	Neonacistiniai rusofobiniai judėjimai (Lietuva, Latvija ir Estija)
2013	NATO karinės pratybos „Steadfast Jazz 2013“ (BŠ)
	Neonacistiniai rusofobiniai judėjimai (Lietuva)
	Nepiliečių rusakalbių padėtis (Latvija ir Estija)
2014	NATO priešraketinių sistemų disklokavimas (BŠ)
	Rusų tautinės mažumos padėtis (BŠ)
	Nepiliečių rusakalbių padėtis (BŠ, Latvija ir Estija)
	Neonacistiniai rusofobiniai judėjimai (BŠ)
2015	NATO karinių pajėgumų didinimas šalia Rusijos (BŠ)
	Nepiliečių rusakalbių padėtis (BŠ, Latvija ir Estija)
2016	NATO karinių pajėgumų didinimas šalia Rusijos (BŠ)
	Neonacistiniai rusofobiniai judėjimai (Lietuva)
	Nepiliečių rusakalbių padėtis (Latvija ir Estija)
2017	NATO karinių pajėgumų didinimas šalia Rusijos (BŠ)
	Nepiliečių rusakalbių padėtis (BŠ)
	Neonacistiniai rusofobiniai judėjimai (Lietuva)
	Rusų tautinės mažumos diskriminacija (Latvija ir Estija)

4.1. Skirtingas sovietinės istorijos interpretavimas

Skirtingas sovietinės istorijos interpretavimas, kai kuriais atvejais peraugantis į emociinį-nostalginį lygį, yra Lavrovo neretai naudojamas leitmotyvas, skirtas daugiausia valstybės vidaus auditorijai. Baltijos šalys ilgą laiką buvo sudedamoji carinės Rusijos imperijos dalis¹⁹, taip pat didžiąją XX amžiaus dalį

¹⁸ Parengta autoriaus.

¹⁹ Nuo trečiojo Abiejų Tautų Respublikos padalijimo 1795 m. iki Pirmojo pasaulinio karo pabaigos 1918 m.

jos buvo Sovietų Sąjungos okupuotos²⁰. Rusijos valdžios atstovai nevengia parbrėžti, kad Baltijos valstybės savanoriškai prisijungė prie šių režimų. Šiame kontekste Baltijos šalys kritikuojamos dėl dviejų priežasčių. Pirmą, Baltijos šalys nėra dėkingos už tai, kad SSRS išlaisvino Baltijos šalis iš nacizmo priespaudos, ir, antra, carinės ir sovietinės valdžios daug investavo į regioną, negailėjo išteklių ūkiui ir pramonės atstatymui. Dėl šių dviejų priežasčių, dabartinio Rusijos politinio elito vertinimu, Rusija turi moralinę ir istorinę teisę vertinti šį regioną kaip jos įtakos zoną. Tačiau Rusijos propagandistai, kalbėdami apie Baltijos šalių išlaisvinimą iš nacizmo, nelinkę paminėti po to sekusio okupacijos fakto, o paneigiant mitą apie sovietinės valdžios investicijas į Baltijos šalių regioną, galima remtis Latvijos mokslininko Gatis Krumiņšo atlikta studija, kurioje konstatuojama, kad visos trys Baltijos valstybės iš tiesų buvo sovietinio biudžeto donorės, o ne jo išlaikytinės²¹.

Tiriamuoju laikotarpiu Lavrovas diskutavo apie bendros istorinės praeities interpretavimo problematiką. Jis siūlė sukurti bendras Rusijos ir Baltijos šalių istorikų grupes, kurios siektų išgryninti bendrą istoriją. Tokios grupės, anot jo, galėtų būti panaudotos kaip platformos, kurios padėtų diegti Rusijos istorijos politikos koncepciją Baltijos šalyse. Tai liudija, kad Rusija užsienio politikos tikslams yra pasiruošusi išplėtoti ir išnaudoti „minkštosios politikos“ strateginius instrumentus. Nors Baltijos valstybių lyderiai ne kartą kėlė klausimą dėl sovietinės okupacijos fakto pripažinimo, tačiau Lavrovas niekad to nepripažino remdamasis vėlgį skirtingu istorijos interpretavimu. Galima teigti, kad bendra istorinė praeitis yra neabejotinai įtampą keliantis veiksnys santykiuose tarp Rusijos ir Baltijos šalių. Rusija nuolatos kaltina Baltijos valstybes istorijos iškraipymu. Pavyzdžiui, 2014 metais Latvijos parlamente priimtas įstatymas, kuriuo remiantis įvedama baudžiamoji atsakomybė už viešą SSRS ir nacių Vokietijos agresijos prieš Latvijos Respubliką neigimą, teisinimą ir šiurkštų menkinimą, Rusijoje buvo įvertintas kaip ciniškas ir amoralus bandymas iškraipyti istoriją²².

Istorijos interpretavimas svarbus Rusijos politinis instrumentas, leidžiantis vienyti tautą, kelti šalies patriotizmą ir pateisinti politinę elgseną. Rusijos valdžios elitas nuolatos referuoja į praeitį, norėdamas pagrįsti vykdomą

²⁰ Lietuvos TSR (Lietuvos Tarybų Socialistinė Respublika) – viena iš Tarybų Sąjungos sąjunginių respublikų, gyvavusi 1940–1941 ir 1944–1990 m., sudaryta okupacinės sovietų valdžios pagrindu.

²¹ Krumiņš, G. (2018), „Soviet Economic Gaslighting of Latvia and the Baltic States“, *Defence Strategic Communications*, Volume 4, p. 71–74.

²² Interfaks-BNS, *Rusiją piktina Latvijos Seimo sprendimas bausti už viešą SSRS agresijos neigimą*, 2014 m. gegužės 17 d., <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/pasaulis/rusija-piktinasi-latvijos-sprendimu-bausti-uz-viesa-ssrs-agresijos-neigima-57-427284>

užsienio ir saugumo politiką. Vienas svarbiausių istorinių naratyvų, leidžiančių prognozuoti Rusijos elgseną Baltijos šalių atžvilgiu, yra nostalgija Sovietų Sąjungos didybei. Sovietų Sąjungos žlugimas vertinamas kaip didžiausia XX a. tragedija, o terorą, trėmimą, korupciją, opozicionierių kankinimą, įkalinimą ir žudymą bei kitus sovietinius valdžios vykdytus nusikaltimus siekiama nusišluoti arba pateisinti falsifikuojant istorinius faktus. Panašiai elgiasi ir Lavrovas, kaltindamas Baltijos šalis melagingu istorijos interpretavimu, pateikdamas alternatyvius įvykių vertinimus, nutylėdamas sovietų valdžios vykdytus nusikaltimus, neigdamas nepatogius istorinius faktus, formuoja alternatyvią istoriją, kuria remdamasis pagrindžia užsienio politikos moralinę ir netgi teisinę veiklą. Visa tai suponuoja, kad Rusija nenustos vertinti Baltijos šalių kaip savo istorinio regiono, priklaususio carinei imperijai, o vėliau ir Sovietų Sąjungai. Todėl Sovietų Sąjungos didybės atkūrimo plane Baltijos šalys, greičiausiai, užima svarbią vietą.

4.2. Baltijos šalių nacionalizmas ir rusų tautinės mažumos padėtis Baltijos šalyse

Vienu svarbiausiu Sovietų Sąjungos palikimu Rusija laiko rusakalbius imigrantus, kurių ypač daug yra Latvijoje ir Estijoje. Rusijos tėvynainių apsaugos politikos formavimo užuomazgos pastebimos jau Boriso Jelcino prezidentavimo laikotarpiu. Vis dėlto ši politinė linija buvo iš esmės išplėtotą Putino valdymo periodu. Atlikus Lavrovo viešų pasisakymų analizę, galima būtų išskirti keletą Rusijos valdžios naudojamų įtakos darymo instrumentų, skirtų apsaugoti posovietiniame regione gyvenančią rusų tautinę mažumą. Visų pirma kuriamas naratyvas, kad Baltijos šalys yra rusofobiškos, kuriose klesti nacionalizmas ir neonacizmas. Be to, pasitaikius progai Lavrovas nevengia pabrėžti, kad Baltijos šalys nuolat diskriminuoja rusų tautinę mažumą ir pažeidinėja jų teises. Lavrovas savo retorikoje neretai pabrėžia, kad tėvynainių teisių apsauga yra vienas iš Rusijos užsienio politikos prioritetų. Tokiu būdu Rusija pasiekia keletą tikslų: (1) lojalios rusų diasporos formavimas; (2) neigiamo Baltijos šalių įvaizdžio formavimas; (3) kuriamas *casus belli*.

Lavrovo retorikos analizė atskleidė, kad jis daugiau dėmesio skiria rusakalbių padėčiai Latvijoje ir Estijoje, mažiau – jų padėčiai Lietuvoje. Tai susiję su daug didesne rusų tautine mažumos dalimi Latvijoje ir Estijoje, kur ji suda-

ro 25,2 proc.²³ ir 24,9 proc.²⁴ atitinkamai. Lietuvoje ši mažumos dalis tesudaro 4,5 proc.²⁵ gyventojų. Anot Lavrovo, rusakalbių gyventojų sąlygos šiose šalyse negerėja, nes nenustojamos pažeidinėti ten gyvenančių rusakalbių politinės, socialinės-ekonominės ir kultūrinės-kalbinės teisės. Verta atkreipti dėmesį, kad nuo 2014 metų Lavrovo pasisakymai apie rusų mažumos padėtį Baltijos šalyse suintensyvėjo ir sugriežtėjo. Šiame kontekste pradėjo rasti daug radikalesnių pareiškimų Baltijos šalių, ypač Lietuvos, atžvilgiu. Jas pradėta viešai vertinti kaip rusofobines, nacionalistines ir neonacistines idėjas puoselėjančias valstybes. Be to, verta pastebėti, kad 2017 metais Lavrovas neigiamame šovinistiniame fone kalbėdamas apie Baltijos valstybes dažnai paminėdavo ir Ukrainą. Tai gali reikšti, kad Rusija dar trejus metus po Krymo aneksijos mėnėsi išlaikysianti Ukrainą savo įtakos zonoje, tačiau 2017 metais, prabilęs apie Ukrainą, kaip apie nedraugišką, antirusišką, provakarietišką valstybę, viešai pripažino, kad ją pradėjo vertinti panašiai kaip ir Baltijos šalis – iš Rusijos įtakos besilaisvinančią ir vakarietišką politinę kryptį pasirinkusią šalį.

Rusija ypač daug pastangų skiria vadinamojo „rusiškojo pasaulio“ (rus. *Русский мир*) projekto vystymui – organizacijų tinklui, kurio atsakomybė yra rusų kalbos, švietimo, mokslo ir kultūros apsauga ir puoselėjimas už Rusijos valstybės ribų. Rusijos valdantysis režimas naudojami šiomis organizacijomis siekdamas įgyvendinti savo ideologinę politiką ir skleisti jam palankią propagandinę informaciją. Tokiu būdu formuojama lojalių užsienyje gyvenančių tautiečių dalis ir daromas neigiamas poveikis tautinių bendruomenių integracijai bei sukuriama iliuzija, ypač nukreipta į rusakalbią auditoriją, kad Rusija rūpinasi savo tautiečiais. Iš Lavrovo pasisakymų galima suprasti, kad Rusija pasinaudodama įvairiomis, neva nevyriausybinėmis organizacijomis, siekia suformuoti viešą nuomonę apie Rusijos pastangas tariamai apolitiškai bendradarbiauti su Baltijos valstybėmis socialinėse srityse. Šiame kontekste Baltijos šalių pasipriešinimas šių organizacijų veiklai pateikiamas kaip nacionalizmas, nukreiptas prieš rusų tautinę mažumą.

Kalbėdamas apie Baltijos šalis, Lavrovas pabrėžė, kad viena didžiausių

²³ Pagal 2018 metų duomenis. Duomenys gauti iš Latvijos vyriausybės centrinės statistikos duomenų bazės, https://data.csb.gov.lv/pxweb/lv/iedz/iedz__iedzrakst/IRG080.px/table/tableViewLayout1/?rxid=cd00d9dc-a4e4-4b85-a975-e8b416dee23e

²⁴ Pagal 2018 metų duomenis. Duomenys gauti iš Estijos statistikos departamento, http://pub.stat.ee/px-web.2001/Dialog/varval.asp?ma=PO0222U&ti=POPULATION+BY+SEX%2C+ETHNIC+NATIONALITY+AND+COUNTY%2C+1+JANUARY%2E+ADMINISTRATIVE+DIVISION+AS+AT+01%2E01%2E2018&path=../_Databas/Population/01Population_indicators_and_composition/04Population_figure_and_composition/&lang=en

²⁵ Pagal 2018 metų duomenis. Duomenys gauti iš Lietuvos statistikos departamento, <https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize/>

dvišalių santykių su Baltijos šalimis problemų yra pilietybės neturinčių rusakalbių padėtis Baltijos valstybėse. Rusijos užsienio reikalų ministras yra ne kartą pabrėžęs, esą tai, kad Estijoje ir Latvijoje išlieka tokia žmonių kategorija kaip nepiliečiai, yra gėda visai Europai. Nepiliečių kategorija Baltijos valstybėse ištis yra labai gausi. Pavyzdžiui, 2017 metais nepiliečių skaičius Latvijoje siekė 237 tūkst. (apie 12 proc. šalies gyventojų)²⁶. Šiame kontekste verta paminėti, kad Baltijos šalyse yra teisinė galimybė visiems nepiliečiams tapti atitinkamos šalies piliečiais (pilietybei įgyti reikia išlaikyti kalbos ir istorijos egzaminus raštu). Tačiau ne visi nepiliečiai dėl tam tikrų priežasčių nori įgyti šalies, kurioje gyvena, pilietybę, pavyzdžiui, norėdami išsaugoti Rusijos pilietybę. Didelė nepiliečių grupė, kuri nėra integruota į visuomenę, yra grėsmė nacionaliniam Baltijos šalių saugumai, nes dalis šios grupės asmenų (prorusiškoji dalis) gali būti panaudota įvairiems Rusijos tikslams, pavyzdžiui, vykdyti propagandinę veiklą, skatinti socialinius neramumus, remti Rusijos agresyvius veiksmus. Visgi Lavrovas, kalbėdamas apie nepiliečių situaciją Latvijoje ir Estijoje, nuolatos pabrėžia būtinybę suteikti jiems pilietybę pagal gyvenamąją vietą. Tokia retorika jis siekia: pirma, parodyti tarptautinei bendruomenei ir tautiečiams, kad rūpinasi rusų tautine mažuma, antra, visavertiškai integruoti rusų tautiečius, nes tai leistų prorusiškiems piliečiams dalyvauti valstybės valdyme ir rinkimuose, be to, diaspora taptų mažiau pastebima ir, atitinkamai, kontroliuojama.

Turėdama pakankamai finansinių, informacinių ir organizacinių išteklių bei kliaudamasi lojaliais užsienyje gyvenančiais tautiečiais, Rusija, siekdama gauti *casus belli* įsiveržimui arba kišimuisi į kitos šalies vidaus reikalus, gali inicijuoti Baltijos šalyse smurtines provokacijas. Baltijos šalyse vienintelis toks smurto protrūkis buvo „bronzinio kareivio“ riaušės 2006 metais Taline, kai Rusija surengė masines kibernetines atakas ir iš Rusijos siuntė sukilimą kurstančius asmenis. Todėl rusakalbių bendruomenės išlieka svarbus Rusijos provokacijų ir Baltijos šalių nerimo šaltinis.

Apibendrinant galima teigti, kad Rusija, pasinaudodama tėvynainių saugumo naratyvu, gali susikurti gana lengvai pagrindžiamų priežasčių imtis priešiško karinių veiksmų prieš Baltijos valstybes.

²⁶The Latvian Office of Citizenship and Migration Affairs, (2017), *Distribution of Latvian population by nationality*, https://www.pmlp.gov.lv/lv/assets/documents/Iedzivotaju%20re%C4%A3istrs/010717/ISVP_Latvija_pec_VPD.pdf

4.3. NATO karinių pajėgumų didinimas šalia Rusijos valstybės sienos

Baltijos šalys NATO kontekste yra dažna tema Rusijos užsienio reikalų ministro retorikoje. Tam daugiausiai įtakos turėjo 2004 metais įvykęs penktasis NATO plėtros etapas, kurio metu septynios Europos šalys – Lietuva, Latvija, Estija, Rumunija, Slovakija ir Slovėnija – tapo naujomis šios organizacijos narėmis. NATO fiziškai priartėjo prie Rusijos sienų, o Baltijos šalys, vienintelės posovietinės valstybės, atsiskyrė nuo Rusijos įtakos zonos ir tapo Vakarų Europos dalimi. Dabartinė Rusijos valdžia Baltijos šalių integraciją į Europos Sąjungą ir NATO vertina kaip dalies rusiško identiteto praradimą buvusioje buferinėje zonoje tarp Vakarų ir Sovietų Sąjungos.

Lavrovas savo viešuose pasisakymuose Baltijos valstybes minėjo įvairiuose su NATO susijusiuose kontekstuose: diskusijose dėl priešraketinių sistemų dislokavimo Baltijos šalyse, NATO gynybos planų rengimo, NATO karinių pajėgumų didinimo ir tarptautinių karinių pratybų. Tiriamojo laikotarpio pradžioje Lavrovas santykinai retai Baltijos šalis minėjo NATO fone. 2008 metais Baltijos šalys buvo minimos dėl JAV planų šiame regione dislokuoti priešraketines gynybos sistemas. Tačiau vėlesniais metais šis klausimas Baltijos šalių kontekste jau nebuvo keliamas, nes JAV atsisakė savo planų dėl priešraketinės gynybos sistemų dislokavimo Baltijos šalyse. 2011 metais Lavrovas kalbėjo apie NATO planus ginti Baltijos šalis ir NATO karinių pajėgumų didinimą šalia Rusijos. Tokį naratyvo formavimą paskatino tiriamosios žurnalistikos nepelno siekianti organizacija „WikiLeaks“ atskleista informacija apie NATO viršūnių susitikime Lisabonoje svarstytus sprendimus dėl Baltijos šalių gynybos ir Rusijos keliamos karinės grėsmės. Pasisakydamas šia tema Lavrovas pabrėžė, kad NATO skleidžia neteisingą informaciją, nes Rusijos karinė doktrina, anot jo, yra išskirtinai gynybinio pobūdžio. Tokiu būdu formuodamas požiūrį apie NATO priešišumą Rusijai. 2013 metais Lavrovą paskatino kalbėti apie Baltijos valstybes NATO karinės pratybos „Steadfast Jazz“ („Tvirtas džiazas“), kurios buvo atsakas į Rusijos strategines karines pratybas „Zapad 2013“ („Vakarai 2013“). Lavrovas daug intensyviau ir grėsmingiau apie NATO veiklą Baltijos šalyse pradėjo kalbėti nuo 2014 metų. Rusijos dėmesys Baltijos valstybėms ypač padidėjo po Krymo aneksijos, kai Baltijos valstybių vadovai, susirūpinę savo šalių saugumu, pradėjo siekti didesnio NATO ir ypač JAV įsitraukimo į regiono saugumą. NATO sprendimai, priimti viršūnių susitikimuose Velse (2014 metais) ir Varšuvoje (2016 metais) dėl NATO patikrinimo, atgrasymo ir gynybos priemonių, susilaukė ypač daug Rusijos valdančiojo

režimo kritikos. Šie sprendimai reikšmingai sustiprino Baltijos šalių saugumą ir kartu, Rusijos manymu, pakeitė galios balanso situaciją regione. Lavrovas ir kiti aukštieji Rusijos pareigūnai tai įvertinio kaip išaugusią grėsmę Rusijos nacionaliniams interesams. Verta atkreipti dėmesį, kad Baltijos šalių nacionaliniai kariniai pajėgumai, kurie reikšmingai buvo pradėti vystyti taip pat po Krymo aneksijos, niekada nebuvo minimi Rusijos užsienio reikalų ministro retorikoje. Šis aspektas, greičiausiai, nebuvo vertinamas kaip veiksnys, galintis turėti reikšmingą įtaką Rusijos užsienio ir saugumo politikai. Verta pastebėti, kad iki 2015 metų Lavrovas deklaruodavo, kad Rusija nevertina NATO kaip grėsmės, o tik kaip keliančią pavojų. Tačiau 2016 metais retorika pasikeitė – Lavrovas NATO veiksmus nedviprasmiškai įvardijo kaip keliančius grėsmę Rusijos nacionaliniam saugumui.

Lavrovas, naudodamas saugumizuojamąją retoriką, suformavo „Rusijos tvirtovės“, apsuptos NATO, įvaizdį. Rusija, siekdama spręsti šią susikonstruotą saugumo problemą, legitimizuoja savo politinius sprendimus, susijusius su karinės galios didinimu ir panaudojimu. Atsižvelgiant į tai, galima būtų teigti, kad retorika saugumizuodama NATO, Rusija turėtų pagrindą (politinį ir visuomeninį palaikymą) imtis karinio pobūdžio veiksmų prieš Baltijos valstybes.

Išvados

Rusijos užsienio reikalų ministro Lavrovo viešosios retorikos analizė, atlikta remiantis pagrindiniais konstruktyvizmo teorijos principais, leidžia atskleisti, kaip Baltijos šalys iš įprastos politikos darbotvarkės perkeliamos į saugumo politikos darbotvarkę, t. y. kaip per kalbos aktą jos yra saugumizuojamos. Šios analizės rezultatai padeda siekti platesnių tikslų: atskleisti, kokiam kontekste Baltijos šalys yra minimos dažniausiai (identifikuoti pagrindines saugumizavimo temas ir jų minėjimo intensyvumą), ir įvertinti, kokių tikslų yra siekiama saugumizuojant Baltijos šalis (apibrėžti priežastis).

Pagal konstruktyvizmo teoriją, saugumo objektu tampa tai, ką nurodo saugumizuojantis veikėjas. Dėl šios priežasties Lavrovo viešas kalbėjimas apie Baltijos šalis, kaip keliančias grėsmę rusų valstybei, tautai ir nacionaliniams interesams, konstruoja saugumo objektą. Kitais žodžiais, Lavrovas politizuotai interpretuodamas saugumo aplinką Baltijos šalyse socialiai konstruoja grėsmes, kylančias iš Baltijos šalių.

Lietuva, Latvija ir Estija užima santykinai tik labai mažą dalį Lavrovo retorikoje. Visgi Lavrovas savo kalbose ypač daug dėmesio skiria JAV, NATO ir ES. Šiame kontekste būtina atkreipti dėmesį, kad Baltijos šalys yra šių orga-

nizacijų narės, o JAV yra šių šalių strateginė partnerė. Todėl galima daryti išvadą, kad Baltijos šalys daugeliu atvejų minimos netiesiogiai, t. y. kaip Vakarų sudedamoji dalis. Viena vertus, Lavrovo analizė pagrindžia prielaidas, kad Rusija Baltijos šalis priskiria Vakarų tarptautinei sistemai. Kita vertus, žvelgiant iš sociokultūrinės ir istorinės perspektyvos, šias šalis Rusija vertina kaip esančias Rusijos identiteto dalimi.

Galima konstatuoti, kad visu tiriamuoju laikotarpiu Lavrovo retorikos Baltijos šalių atžvilgiu temos – skirtingas sovietinės istorijos interpretavimas, Baltijos šalių nacionalizmas ir rusų tautinės mažumos padėtis Baltijos šalyse bei NATO karinių pajėgumų didinimas šalia Rusijos valstybės sienos – išliko tokios pačios. Skyrėsi tik šių temų „demonizavimo“ lygis ir minėjimo intensyvumo dažnis. Ryškus pastarųjų dviejų parametrų augimas prasidėjo 2014 metais ir piką pasiekė 2017 metais. Visos Lavrovo saugumizavimo temos yra konstruojamos remiantis tapatybės (identiteto) skirtingumu. Atitinkamai Rusijai saugumo problemos dėl Baltijos šalių kyla ne dėl galios balanso, o iš skirtingų valstybių pasaulėžiūrų ir politinių vizijų.

Naratyvų pasirinkimą lemia keletas priežasčių, kurios geriausiai atsiskleidžia per Lavrovo viešosios retorikos tikslines auditorijas. Baltijos šalių atžvilgiu pagrindinės tikslinės auditorijos yra trys: (1) tėvynainiai, gyvenantys Baltijos šalyse; (2) rusų piliečiai, gyvenantys Rusijoje; (3) Vakarų tarptautinė bendruomenė. Tėvynainiams skirtos žinutės nukreiptos į jų telkimą ir jų, kaip įtakos ir rėmimo agentų, potencialų panaudojimą. Rusijos gyventojams skirtuose pasisakymuose Baltijos šalys vaizduojamos kaip antirusiškos ir šovinistinės, o tai leidžia Rusijos valdančiajam režimui nukreipti dėmesį nuo opių vidaus socialinių problemų. Be to, išorinio priešo identifikavimas ir jo „demonizavimas“ vienija tautą, padeda išlaikyti valdančiojo režimo populiarumą ir legitimizuoja politinę elgseną. Rusijos užsienio reikalų ministro retorikoje, skirtoje Vakarų šalių auditorijai, Baltijos šalys dažniausiai kaltinamos pažeidinėjančios rusų tautinės mažumos teises ir skundžiamasi šiose valstybėse augančiu antirusišku judėjimu. Tai leidžia skaldyti ES ir NATO valstybių vienybę ir vykdyti įtakos operacijas prieš Baltijos šalis, pasitelkiant trečiąsias Europos šalis. Apibendrinant naratyvų pasirinkimo priežastingumą, galima teigti, kad pagrindiniai Baltijos šalių saugumizavimo tikslai yra įtakos posovietiniame regione atkūrimas, išsaugojimas ir sustiprinimas, NATO plėtos, ypač į posovietinį regioną, sulaukymas ir Rusijos valdymo režimo *status quo* išlaikymas. Šie tikslai atspindi esamą Rusijos užsienio ir saugumo politiką Baltijos šalių atžvilgiu.